

Галина Русин,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Halyna Rusyn,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
halyna.rusyn@pu.if.ua
ID *orcid.org/0000-0001-9601-5466*

УДК 371.4:173:39

ФОРМУВАННЯ ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ ЗАСОБАМИ РОДИННОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

FORMATION OF THE EDUCATIONAL IDEAL BY MEANS OF FAMILY ETHNOPEDAGOGY: THEORETICAL ASPECTS

У цій статті автор розглядає поняття «виховний ідеал», аналізує теоретичні напрацювання К. Ушинського, Г. Ващенко, О. Вишневецького. Дослідження зацентровано на тому, що кожен історичний період по-своєму вплинув на формування виховного ідеалу в суспільстві. Навіть у тих європейських країнах, які мали усталені традиції виховання, відстежуємо зміни у процесі формування виховного ідеалу, що обумовлені соціально-політичними трансформаціями. Науковці акцентують увагу на важливість етнопедагогіки, усної народної творчості у формуванні національного виховного ідеалу.

Ключові слова: народна педагогіка, моральні та духовні цінності молоді, розвиток особистості.

This article examines such concept as «educational ideal», analyses theoretical works of Ushynskiy K., Vashchenko G., Vyshnevskiy O. The focus of the study is on the fact that every period of our history, in its own way, influenced formation of educational ideals in society. We can notice changes in formation of an educational ideal due to socio-political transformations even in those European countries which had well-established traditions of education system.

Scientists emphasize the importance of ethnopädagogy and folklore in formation of the national educational ideal.

Thus, Ushynskiy K. defines understanding of a human being as a key point that can help to grasp the specifics of formation of the educational ideal in etnopedagogy. He considers the educational ideal as a dynamic, changeable and transformable educational category. In his works Ushynskiy K. describes the caste specifics of the society of that time, which in turn affected the educational ideal. He focuses on inexpediency and impossibility of unification of the educational ideal, because it is national spirit – a sacred and fundamental phenomenon that dies last.

Vashchenko G. continued to work on identifying priorities of ethnopädagogy. He defined clearly the importance of ethnicity in the educational process, prioritizing the Ukrainian national educational ideal. Thus, he finally freed it from influence of Russian imperial ideology. He believed that the main principle of the educational ideal of youth is to serve the Lord / the Absolute and Ukraine / the motherland. Therefore, values of Christianity direct our attention to the following priorities in the education process: brotherly love, supremacy of law, fairness, justice, goodness. Formation of values is possible only on the basis of personal knowledge of the world around and attempts of understanding the inner state of mind.

The theory of the modern Ukrainian educational ideal integrates achievements of ethnopädagogy, Christian education and generally civilized humanistic generations. Vyshnevskiy O. displays general principles of modern Ukrainian education. He examines the ethno-psychological aspects of Ukrainian education, referring to the origins of Ukrainian features of character and the dominant of Ukrainian soul. According to him, Ukrainian educational tradition includes both the source and the prospects of the educational ideal, the main role of which belongs to Christianity, humanism, patriotism and democracy.

Thus, a national educational ideal is formed on the achievements of nation, crystallized during thousands of years, developed and modified according to the needs of society.

Keywords: folk pedagogy, moral and spiritual values of youth, personal development.

В этой статье автор рассматривает понятие «воспитательный идеал», анализируются теоретические наработки К. Ушинского, Г. Ващенко, А. Вишневецкого. Исследование акцентировано на том, что каждый исторический период по-своему повлиял на формирование воспитательного идеала в обществе. Даже в тех европейских странах, которые имели устоявшиеся традиции воспитания, отслеживаем изменения в процессе формирования воспитательного идеала, обусловленные социально-политическими трансформациями. Ученые акцентируют внимание на важности этнопедагогтики, народного творчества в формировании национального воспитательного идеала.

Ключевые слова: народная педагогика, нравственные и духовные ценности молодежи, развитие личности.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне суспільство потребує модернізації системи національного виховання, основою якої повинна стати національна ідея у формуванні молодого людини як громадянина України. Згідно з Концепцією громадянського виховання ідеал національного виховання – це людина-громадянин, патріот, професіонал, людина з притаманними їй особистісними якостями і рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні, людина компетентна, відповідальна, національно свідомою, з гострим почуттям належності до рідної землі, народу, визнанням духовної єдності поколінь, спільності культурної спадщини; почуттям патріотизму та відданості Батьківщині, з гуманістичною мораллю, повагою до таких цінностей, як свобода, рівність, справедливість [13, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Виховний ідеал в загально-педагогічній структурі, та на засадах етнопсихології й етнопедagogіки розглядали – Г. Ващенко, О. Кульчицький, М. Стельмахович. В аспекті теоретичної та прикладної педагогіки до цієї проблеми зверталися: О. Вишневський, Е. Панасенко, І. Підласий, Б. Ступарик, М. Фіцула. Актуальністю висвітлення історико-педагогічного аспекту родинного виховання й української родини повною мірою торкалися праці Н. Гаврилюка, В. Горленка, М. Зубрицького, О. Левицького, А. Пономарьова, В. Постоного, О. Руденка, І. Симоненка, Є. Сявакко, Р. Чмелика тощо.

Формування мети статті. Мета статті – розглянути теоретичні принципи формування національного виховного ідеалу молоді засобами родинної етнопедagogіки та його втілення у різних історичних періодах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головним орієнтиром у системі виховання будь-якого народу є вироблений ним виховного ідеалу, це – особливе уявлення про те, якою повинна бути людина. К. Ушинський у своїх працях чільну роль відводить етнонаціональному вихованню в процесі формування виховного ідеалу, що обумовлений також актуальними соціально-політичними явищами у розвитку суспільства. Науковець вирізняє як ключ для розуміння специфіки формування виховного ідеалу в (етнопедagogіці) певну ідею розуміння людини. К. Ушинський вважає виховний ідеал найдинамічнішою, здатною до змін та трансформації педагогічною категорією. У своїх працях він описує станову специфіку тогочасного суспільства, що в свою чергу, відбилася на виховному ідеалі.

Апелюючи до закордонного досвіду англійських педагогів, учений робить висновок про значні зміни в їхньому виховному ідеалі, що знайшли своє відображення в творах національної художньої літератури. Натомість, німецька педагогіка як національна «від душі вірить в універсальність» «абстрактного ідеалу людини, позбавленого усіх конкретних історичних визначень», націлена на створення універсальних законів виховання які б слугували «зразком, до якого прагнуть інші народи» Це суголосно думці вченого про існування неповторного та властивого людству загалом «ідеалу довершеності, перед яким схиляються всі народності» [1, с. 78-79]. Водночас К. Ушинський акцентує на недоцільності та неможливості процесу уніфікації виховного ідеалу, адже саме народність є тим неперевершеним і сакральним у своїй основі явищем, що навіть «у час загальної загибелі усього святого і благородного» гине останнім [1, с. 100].

Отже, кожен з народів упродовж багатьох віків виробив власний виховний ідеал. Разом з тим, їх усіх єднає прагнення досягти досконалості та довершеності в формуванні людської особистості.

Роботу в напрямку визначенні пріоритетів етнопедagogіки продовжив Г. Ващенко. Науковець чітко зацентрував на визначній ролі національної приналежності, вирізняючи пріоритетним український національний виховний ідеал, остаточно вивільнившись від впливу Російських ідей імперської идеології.

Він вважав служіння Абсолюту (Богу та Україні) Батьківщині засадничим положенням виховного ідеалу молоді. На його думку серед цінностей християнства слід вирізняти такі пріоритети: братню любов, верховенство права, чесність, справедливість, добро. Формування ціннісних орієнтирів можливе лише за умови особистого пізнання людиною світу, що її оточує та намагання досягти внутрішній стан душі.

Предметом наукових досліджень Г. Ващенка у праці «Виховний ідеал» став головним чином християнський виховний ідеал (образ ідеальної людини). Кожен народ на ґрунті тексту Євангеліє творив власну «систему виховання молоді» та «свій національно-християнський виховний ідеал». Маючи при цьому свої національні особливості, традиції, історію та призначення. Важливу роль у розвитку людської культури на той період відіграли європейські країни, які мали можливість для ширшого спілкування, та обміну педагогічним досвідом. Спільними для них виявилися:

1. Прерогатива морально-християнського закону та його впливу на загальноєвропейський виховний ідеал. Саме в історичному розрізі епох трактується в суспільстві поняття «виховний ідеал». В загальному аспекті аналізується розвиток учення про ідеал людини як мету виховання. В ньому констатується наявність однієї лінії «через що кожний новий період в історії, не одкидаючи придбані попередні періодів, вносив нові й нові риси і цей ідеал, поглиблюючи й уточнюючи його» [4, с.90]. Однак, не всі педагогі дотримувались цієї думки та часто відходили або підкреслювали одні риси ідеалу, залишаючи непоміченими інші. «Проте всі видатні педагогі нового часу, не кажучи вже про педагогів середньовіччя, стоять на позиціях коли не християнської догматики, то на позиціях християнської моралі, що є одною з найважливіших засад європейської цивілізації» [4, с.90].

2. Потреба у напрацюванні принципів побудови національного виховного ідеалу. Особливо дослідник акцентує на ролі художніх творів та усній народній творчості у формуванні ідеалу людини. Він відображається у побуті народу та його творчості (декоративно-прикладному мистецтві, малярстві, піснях, казках, тощо), що «виявляє саму душу народних мас, тоді коли письменство безпосередньо віддзеркалює погляди окремих авторів і тільки посередньо воно виявляє властивості народу» [4, с.119].

К. Ушинський неодноразово наголошував на значному виховному впливі народних звичаїв та традицій. Адже вони сформовані упродовж багатьох століть і ввібрали досвід чималої кількості попередніх поколінь. Окреме місце педагог відводить українській народній казці. Вона містить певні зразки поведінки людини та набір морально-етичних цінностей.

Казка як особливий жанр народної творчості здавна посідає чільне місце у фольклорі всіх народів світу. Загадки, казки, прислів'я, приказки та їх зразки відображено в писемних пам'ятках. Національні та загальнолюдські цінності розкриваються у казці в доступній для дитини формі. Героїчні, фантастичні, соціально-побутові казки кожного народу формують і передають наступним поколінням певну систему цінностей, сподівань та мрій, прагнення до гармонії та щасливого буття.

Г. Ващенко розробляє власну систему задля цілісного виховання української молоді. Автор розглядає можливість всестороннього розвитку людини лише за умови, коли будуть розвиватися природні здібності особистості. Ці міркування вкотре підтверджують теорію «сродної праці» Г.Сковороди «Природовідповідності». Тож «людину можна визнати за гармонійно розвинену лише при тій умові, коли якась властивість її посідає центральне місце в її психічному житті і відіграє роль стрижня, навколо якого органічно об'єднуються особисті властивості людини» [4, с.183]. Науковець вважає, головним у формуванні молоді широкого світогляду, «доброї фахової підготовки» та «розвиток формальних здібностей інтелекту». Г.Ващенко зазначає, що молодь не тільки засвоює «культурні здобутки поколінь попередників, а й рухають культуру вперед» [4, с.183].

Відомо, що для збереження культурного, наукового, мистецького, мовного коду нації головну роль відіграють традиції. Пам'ять «Цілісність поколінь минулих, сучасних і майбутніх... підтримують передусім традиції. Завдяки їм зберігається й розвивається національна мова, без якої неможливе існування нації, зберігається релігія, звичай, здобутки мистецької творчості, світогляд, народні ідеали – все те, що створює обличчя народу, що відрізняє його від інших народів.» [4, с.102]. Учений робить висновок, що «...відмовлення від національних традицій рівнозначне відмовленню від своєї національності» [4, с.102].

Теорія сучасного українського виховного ідеалу інтегрує здобутки етнопедagogіки, християнського виховання та загальноцивілізаційних гуманістичних поколінь. О. Вишневський, ґрунтуючись на працях Г. Ващенка виводить загальні засади сучасного українського виховання. Серед них він виокремлює християнську мораль як головний чинник виховання. Так звана тогочасна «комуністична мораль» містила в собі підміну головних понять людської цивілізації, зміщення понять – добро/зло. В контексті марксистсько-ленінської ідеології поняття «моральність» штучно звужувалась і зводилась тільки до розуміння зовнішньої поведінки. Таке виховання суперечило українській виховній традиції. Науковець наголошує, що для засвоєння людиною міцних моральних засад необхідно створити певні умови. «Це означає, що мораль і моральність повинні трактуватися як основні, першорядні категорії у системі виховання, як його серцевина» [12, с. 27]. Головною скарбницею морально-етичних первнів кожного народу є його традиції. Народна педагогіка та етнопедagogіка є головними ретрансляторами етичних та моральних засад виховання.

О. Вишневський вважає, що мораль, це набір певних правил, яких людина повинна дотримуватись. Моральні принципи формуються та визначаються безпосередньо самими людьми, через це вони «по-перше, не є абсолютно досконалими, ідеальними, а по-друге, – залежать від світогляду, культури і традицій того чи іншого народу, його історії та ментальності» [12, с. 28]. Тому, окреме місце у системі виховання посідає категорія віри.

«Стан віри не залежить від культури чи освіти». Тому всі люди мають можливість досягнути цей Абсолют «вірою людина приймає щось без застереження, просто приймає» [12, с. 40]. Тож релігії поширені по всьому світу, серед усіх народів. Науковець розглядає «Віру як передумову гармонії життя» через такі принципи:

по-перше – це гармонія в стосунках особи з іншими людьми та зовнішнім середовищем. Досягнути її можливо лише через розуміння християнської любові «стався до ближнього свого так, як ти б хотів, щоб інші ставились до тебе». Ці міркування тотожні з текстом Святого Письма. У суспільстві цей принцип трактується як сприйняття всіх людей рівними перед законом, утвердження власної гідності, чесного ставлення до громадян та влади. Людина повинна бути добросовісною, здатною пожертвувати власними інтересами заради суспільного блага, захищати слабших та робити добрі поступки. Такий спосіб життя спричинився до позитивних змін у навколишньому світі.

по-друге, віра в ідеали моралі веде до злагоди та гармонії з власним сумлінням, до внутрішнього душевного комфорту. Людина може діяти в житті по-різному, та коли вона робить хибний вибір, діє супроти власної совісті, «обравши зло, вона вступає у суперечність з власним сумлінням, що довго, а то й вічно нагадує про вчинок»... «Однак, лише віра в ідеали змушує людину слухати внутрішній голос, плекати і розвивати сумління, не отримуючи від цього негайної матеріальної вигоди» [12, с. 44].

по-третє, через дотримання законів моралі людина здатна досягти гармонію з Абсолютом Добра – з Богом. О.Вишневський наголошує на прихильному ставленні особистості «до тих ідеалів, які Він втілює в собі, а отже, про самовизначення людини у світі і в природі, про основний закон її поведінки. Любити Бога понад усе означає любити Добро і протистояти злу» [12, с. 44]. Важливим є для людини не лише бути носієм любові, добра, справедливості, а й спонукати інших до дії та боротьби за перемогу цих ідеалів.

Отже, гармонія людини та суспільства, не в тому, що хтось може підвестись до рівня ідеалу, а реалізація іншої властивості людини: завжди прагнути наблизитись до нього, постійно працювати над власним духовним поступком та удосконалюватись на благо людства. Тож, саме «у гармонії душевного стану людини полягає головна мотивація і головна нагорода моральної поведінки» [12, с. 45].

Учений також аналізує етнопсихологічні аспекти українського виховання, звертаючись до витоків українського характеру та домінант української душі. Українська виховна традиція у його працях охоплює як джерела так і перспективи виховного ідеалу, серед яких чільне місце посідає християнскість, гуманізм, патріотизм та демократія.

У праці «Сучасне українське виховання» О. Вишневський розглядає ієрархію вартостей, виокремлюючи:

- абсолютні;
- національні;
- громадянські;
- сімейні;
- особисті.

Формуючи на їх основі методи і прийоми виховання. Головну роль відведено здобуткам етнопедagogіки. «Етнопедagogіка це є те духовне осердя, навколо якого успішно зростає новий педагогічний досвід, нова культура, вибираючи з минулого тільки найбільш цінне і доцільне для формування нової людини. Такою цінністю є сім'я, яка в своєму розвитку піднялась до цілісності духовної, кровно-родинної, матеріально-економічної і виражає одну з пірамід людської цивілізації» [3, с. 28].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, український виховний ідеал чітко орієнтований на всебічний та гармонійний розвиток особистості. Він знаходить своє відображення і втілення в українській мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, родинному побуті, святах, обрядах, настановах, правилах громадянської поведінки, народних чеснотах, нормах християнської моралі, різних видах мистецтв, ремеслах і промислах українського народу. Цей ідеал передається від старших поколінь молодшим, які його доповнюють та удосконалюють.

1. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : у 2 т. – К. «Радянська школа», 1983. – Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. – С. 43–103. – 610 с.
2. Вишневський О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики). Вступ до системного дослідження / О.Вишневський. - Дрогобич. - 2010. - 159 с.
3. Поставий В.Г. Особливості виховання дітей в сім'ях різного типу: посібник / В.Г.Поставий. Інститут проблем виховання АПН України. К.: – 2007. – 286 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г.Ващенко. Том 1. – Полтава. «Полтавський вісник». 1994. - 191 с.
5. Пенькова О. Л. Сім'я як чинник розвитку духовних цінностей старшокласників [Електронний ресурс] / О. Л. Пенькова. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/628/94/>
6. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М.Г.Стельмахович. — К. ІЗМН, 1997. — 232 с.
7. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. - К.: Рад. школа, 1949. – 655 с.
8. Русова С. Ф. В оборону казки // Сільська школа. - 2001. - № 6. - С. 11– 14.
9. Сухомлинський В. О. Рідне слово / Вибрані твори: У 5-ти т. - К.: Рад. шк., 1977. - Т. 3. - 670 с.
10. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори / Г.Ващенко. – Дрогобич: «Відродження», 1997. – 214 с.
11. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. Підручник для педагогів / Г.Ващенко. – Київ: «Школяр», 1999. – 385 с.
12. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О.Вишневський. – Львів: Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г.Ващенка. - 1996. – 258 с.
13. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності / Керівник О.В. Сухомлинська. // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7 –13.

Reference

1. Ushyn's'kyu K. D. Pro narodnist' u hromads'komu vykhovanni / K. D. Ushyn's'kyu //Vybrani pedahohichni tvory : u 2 tt. – K. «Radyans'ka shkola», 1983. – Т. 1: Teoretychni problemy pedahohiky. – S. 43–103. – 610 s.
2. Vyshnevs'kyu O. Ukrayin's'kyu vykhovnyy ideal i natsional'nyy kharakter (vytoky, deformatsiyi i suchasni vyklyky). Vstup do systemnoho doslidzhennya / O.Vyshnevs'kyu. - Drohobych. - 2010. - 159 s.
3. Postovyy V.H. Osoblyvosti vykhovannya ditey v sim'yakh riznoho typu: posibnyk / V.H.Postovyy. Instytut problem vykhovannya APN Ukrayiny. K.: – 2007. – 286 s.
4. Vashchenko H. Vykhovnyy ideal.. Pidruchnyk dlya pedahohiv, vykhovnykiv, molodi i bat'kiv / H.Vashchenko. Tom 1. – Poltava. «Poltavs'kyu visnyk». 1994.- 191 s.
5. Pen'kova O. L. Sim'ya yak chynnyk rozvytku dukhovnykh tsinnostey starshoklasnykiv [Elektronnyy resurs] / O. L. Pen'kova. – Rezhym dostupu : <http://vuzlib.com/content/view/628/94/>
6. Stel'makhovych M. H. Ukrayin's'ka narodna pedahohika / M.H.Stel'makhovych. — K. IZMN, 1997. — 232 s.
7. Ushyn's'kyu K. D. Vybrani pedahohichni tvory. - K.: Rad. shkola, 1949.
8. Rusova S. F. V obronu kazky // Sil's'ka shkola. - 2001. - № 6. - S. 11.
9. Sukhomlyns'kyu V. O. Ridne slovo / Vybrani tvory: U 5-ty t. - K.: Rad. shk., 1977. - T. 3. - 670 s.
10. Vashchenko H. Vybrani pedahohichni tvory / H Vashchenko. – drohobych: «Vidrodzhennya», 1997. – 214 s.
11. Vashchenko H. Vykhovannya voli i kharakteru. Pidruchnyk dlya pedahohiv / H.Vashchenko. – Kyiv: «Shkolyar», 1999. – 385 s.
12. Vyshnevs'kyu O. Suchasne ukrayin's'ke vykhovannya. Pedahohichni narysy / O.Vyshnevs'kyu. – L'viv: L'vivs'ke oblasne pedahohichne tovarystvo im. H.Vashchenka.- 1996. – 258 s.